

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ιωάννα Τσίγκανου, Ρόνη Κιντή¹

Προλεγόμενα

Η παρούσα μελέτη εκπονήθηκε στο πλαίσιο υλοποίησης ερευνητικού έργου του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών το οποίο διεξήχθη κατά τα έτη 2015-2017.² Το αντικείμενο του εν λόγω έργου συνίσταται στη μελέτη των κοινωνικών και οικονομικών επιπτώσεων που επέφερε και επιφέρει η εγκατάσταση και λειτουργία συμβατικών και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στις τοπικές κοινωνίες στη χώρα μας. Έμφαση τέθηκε στα μείζονα διακυβεύματα που αφορούν το πεδίο της ενέργειας και τα οποία αναζητήθηκαν τόσο σε κεντρικό πολιτικό, επιτελικό και διοικητικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο τοπικών κοινωνιών. Συνεξετάστηκε επίσης ο ρόλος και ο λόγος των ειδικών, των τοπικών φορέων και των οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών. Τέλος, διερευνήθηκαν οι σχετικές με το αντικείμενο του έργου στάσεις και αντιλήψεις του κοινού σε ενεργοφόρες περιοχές και σε πανελλαδικό επίπεδο.

Αφειρητά του ερευνητικού εγχειρήματος αποτέλεσε η δυνατότητα της κοινωνικής έρευνας να προσφέρει αξιόπιστη τεκμηρίωση για τον προσανατολισμό του κεντρικού και περιφερειακού σχεδιασμού

1. Η Ιωάννα Τσίγκανου είναι Διευθύντρια Ερευνών στο Ε.Κ.Κ.Ε. και η Ρόνη Κιντή είναι επιστημονικός συνεργάτης του Ε.Κ.Κ.Ε. και Συντονίστρια του ερευνητικού έργου.

2. Η παρούσα μελέτη αποτελεί μια επεξεργασμένη εκδοχή των αποτελεσμάτων ερευνητικού έργου με τίτλο «Κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις από την εγκατάσταση και λειτουργία συμβατικών και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας» υπό την επιστημονική ευθύνη της Διευθύντριας Ερευνών Ιωάννας Τσίγκανου και το οποίο υλοποιήθηκε στο πλαίσιο ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος του Ε.Κ.Κ.Ε. με τίτλο «Κοινωνικές επιπτώσεις και δημόσιες πολιτικές στους τομείς της ενέργειας, βιομηχανίας, αστικού σχεδιασμού και υποδομών του διαδικτύου», στη βάση Προγραμματικής Συμφωνίας μεταξύ Ε.Κ.Κ.Ε. – ΓΤΕΤ, υπό την επιστημονική ευθύνη του Διευθυντή του Ε.Κ.Κ.Ε., καθηγητή Νίκου Δεμερτζή και με χρηματοδότηση της ΓΤΕΤ.

για ζητήματα ενέργειας με τρόπο που να συμβαδίζει όχι μόνο με τις στρατηγικές προτεραιότητες της «Ευρώπης 2020» και της «Εθνικής Στρατηγικής Έρευνας, Τεχνολογικής Ανάπτυξης και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση 2014-2020» για τα θέματα της ενέργειας, του περιβάλλοντος και της βιώσιμης ανάπτυξης, αλλά και των σχετικών με τα θέματα αυτά αναγκών, προσδοκιών, στάσεων και αντιστάσεων των τοπικών κοινωνιών.

Ο δημόσιος προβληματισμός και η σύμφυτη σε αυτόν πολιτική ρητορεία συνθήτως εξαντλείται σε ζητήματα που αφορούν το μακροεπίπεδο διαμόρφωσης και άσκησης πολιτικής καθώς η μέριμνα αφορά τα «συμφέροντα της χώρας». Παρά το γεγονός ότι η ανάλυση αυτής της ίδιας της δημόσιας πολιτικής για την ενέργεια στη χώρα δεν αποτελεί στόχο του παρόντος ερευνητικού έργου, η αναφορά στις βασικές της στρατηγικές συνιστώσες κρίθηκε απαραίτητη καθώς η πολιτική αυτή διαγράφει το πλαίσιο εντός του οποίου σχεδιάζονται και εφαρμόζονται επιμέρους ρυθμίσεις που επηρεάζουν σημαντικά τη ζωή των πολιτών και το πρότυπο ανάπτυξης των τοπικών κοινωνιών. Κρίθηκε επίσης αναγκαία η αναφορά στη δημόσια συζήτηση για θέματα ενέργειας και τα μείζονα διακυβεύματα όχι μόνο κατά το χρόνο υλοποίησης του παρόντος ερευνητικού εγχειρήματος αλλά και διαχρονικά. Η εγκατάσταση και η λειτουργία συμβατικών και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και οι επιπτώσεις τους για τις ενεργοφόρες τοπικές κοινωνίες δεν μπορούν να εξεταστούν ανεξάρτητα από τις συναφείς πολιτικές προτεραιότητες ανά εποχή και το πλαίσιο των στρατηγικών επιλογών εντός του οποίου λειτουργεί η παραγωγή, η προμήθεια, η διανομή και η κατανάλωση ενέργειας στη χώρα.

Στη βάση των παραπάνω σκέψεων διαμορφώθηκε ο σχεδιασμός του ερευνητικού έργου του οποίου τα αποτελέσματα παρουσιάζονται ευσύνοπτα στην παρούσα μελέτη. Οι στόχοι του έργου υλοποιήθηκαν με τη χρήση βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας. Από άποψη μεθόδων επιστρατεύτηκαν τόσο η ποσοτική έρευνα όσο και η ποιοτική. Τα πορίσματα που συμπεριλαμβάνονται στον παρόντα τόμο στηρίζονται σε μια διεπιστημονική προσέγγιση του αντικειμένου, η οποία διασφαλίστηκε με τη συμμετοχή επιστημόνων που υπηρετούν τόσο τις συναφείς θετικές επιστήμες όσο και τις κοινωνικές. Τα πορίσματα της μελέτης προέκυψαν από εκτεταμένη θεωρητική και βιβλιογραφική έρευνα καθώς και έρευνες πεδίου ποσοτικού και ποιοτικού χαρακτή-

ρα σε επιλεγμένες περιοχές της χώρας που διαθέτουν ενεργειακές υποδομές διαφορετικών μορφών και έντασης παραγωγής ενέργειας, με τρόπο που να καλύπτεται το σύνολο των ενεργοφόρων περιοχών της χώρας. Η ερευνητική στρατηγική που ακολουθήθηκε και η εκπόνηση του ερευνητικού σχεδίου υπαγορεύτηκαν από τα αποτελέσματα της προέρευνας και των προκαταρκτικών ποιοτικών ερευνών που διεξήχθησαν, τόσο με τη βοήθεια της θεωρητικής και βιβλιογραφικής έρευνας, όσο και με την διεξαγωγή ομαδικών εστιασμένων συνεντεύξεων (focus groups) με εκπροσώπους φορέων του Κράτους με αρμοδιότητα σε θέματα ενέργειας, με στελέχη ιδιωτικών εταιρειών - παροχέων ενέργειας, με εκπροσώπους περιβαλλοντικών οργανώσεων που δραστηριοποιούνται σε επίπεδο επικράτειας και με ειδικούς εμπειρογνώμονες σε θέματα ενέργειας. Η *ακτινογραφία* των στάσεων, πεποιθήσεων και αντιλήψεων των πολιτών των ενεργοφόρων περιοχών επιδιώχθηκε με την υλοποίηση ευρείας έκτασης ποσοτικής εμπειρικής διερεύνησης στις περιοχές αυτές, η δε σε βάθος γνώση των διακυβευμάτων και των σχετικών με το αντικείμενο του έργου ζητημάτων επιδιώχθηκε με τη διεξαγωγή ημι-δομημένων προσωπικών συνεντεύξεων με προνομιακούς πληροφορητές και εκπροσώπους τοπικών αρχών, επιμελητριών και κοινωνίας πολιτών στις ενεργοφόρες τοπικές κοινωνίες.

Ο σχεδιασμός του ερευνητικού έργου υλοποιήθηκε ειδικότερα ως εξής: Το στάδιο των προπαρασκευαστικών ενεργειών περιέλαβε όλες τις εργασίες προετοιμασίας της υλοποίησης του ερευνητικού έργου, τον καταμερισμό των αρμοδιοτήτων ανάμεσα στα μέλη της ομάδας έργου, την επιλογή των εξωτερικών συνεργατών, τον προγραμματισμό των ενεργειών και τον χρονοπροσδιορισμό των σταδίων υλοποίησης του έργου, την προεπισκόπηση του πεδίου, την επίλυση μεθοδολογικών και ουσιαστικών ζητημάτων - προαπαιτούμενων και την αναζήτηση της τεκμηρίωσης της υπάρχουσας γνώσης. Ακολούθησε το στάδιο της προετοιμασίας της υλοποίησης των ερευνών πεδίου, η διεπιστημονική τεκμηρίωση της υπάρχουσας γνώσης και η κατασκευή των εργαλείων των επιμέρους ερευνών. Στο στάδιο αυτό σημαντική ήταν η συμβολή των Διονύση Γιαννακόπουλου (Δρ. Μηχανολόγος Μηχανικός, Ερευνητής Β΄ - ΙΔΕΠ/ΕΚΕΤΑ), Χριστίνας Χατζηλάου (MSc Φυσικής, ΕΤΕΠ - Ε.Μ.Π.), Ιωάννη Δολιανίτη (MSc Μηχανολόγος Μηχανικός), Νικηφόρου Πλυτά (MSc Οικονομολόγος) και Σωτήρη Καρέλλα

(Δρ. Μηχανολόγος Μηχανικός, Αναπληρωτής Καθηγητής στη Σχολή Μηχανολόγων Μηχανικών Ε.Μ.Π.). Ως αποτέλεσμα, στο στάδιο αυτό σκιαγραφήθηκε ο ενεργειακός χάρτης της χώρας και διενεργήθηκε τεκμηριωμένη μελέτη των κοινωνικο-οικονομικών επιπτώσεων από την εγκατάσταση και λειτουργία παραδοσιακών και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στη βάση της υπάρχουσας γνώσης. Ο σχεδιασμός των επιμέρους ερευνών κατέληξε στην επιλογή των περιοχών διενέργειας των ερευνών πεδίου (ποσοτικής και ποιοτικής), στην αποτύπωση του δείγματος της ποσοτικής έρευνας και στον καθορισμό του πληθυσμού των ποιοτικών ερευνών, καθώς και στην κατασκευή των ερευνητικών εργαλείων (ερωτηματολογίου και οδηγού συνέντευξης). Στο στάδιο αυτό σχεδιάστηκε και η διενέργεια των ομάδων εστιασμένης συνέντευξης του έργου.

Πριν από την έναρξη της υλοποίησης των ερευνών πεδίου η προεπισκόπηση του πολύπλοκου πεδίου της ενέργειας επέβαλε τη διεξαγωγή τεσσάρων ομάδων εστιασμένης συνέντευξης (focus groups) με εκπροσώπους φορέων του Κράτους με αρμοδιότητα σε θέματα ενέργειας, με στελέχη ιδιωτικών εταιρειών – παροχέων ενέργειας, με εκπροσώπους περιβαλλοντικών οργανώσεων που δραστηριοποιούνται σε επίπεδο επικράτειας και με ειδικούς εμπειρογνώμονες σε θέματα ενέργειας. Τα θέματα που τέθηκαν προς διαβούλευση ήταν κοινά και τα πορίσματα επιβोधήθησαν τον περαιτέρω σχεδιασμό των ερευνών πεδίου. Ο σχεδιασμός αυτός επίσης διαφωτίστηκε και από τις εργασίες του «Athens Energy Forum».³

Η εμπειρική έρευνα του έργου διενεργήθηκε από τον Μάρτιο του 2016 έως και τον Αύγουστο του ίδιου έτους. Κατά το διάστημα αυτό συγκροτήθηκαν τα εργαλεία της ποσοτικής και της ποιοτικής έρευνας, διενεργήθηκε η πιλοτική εφαρμογή του ερωτηματολογίου της ποσοτικής έρευνας και η ανασκευή του ερωτηματολογίου στη βάση των πορισμάτων της πιλοτικής εφαρμογής του και διεξήχθη η ποσοτική έρευνα. Κατά το ίδιο διάστημα διενεργήθηκαν και οι ποιοτικές έρευνες του έργου. Ακολούθησε η ηλεκτρονική μεταγραφή και η επεξεργασία των δεδομένων και των πληροφοριών συμπεριλαμβανομένων και των σχολίων και αναφορών των συντελεστών των ερευνών πε-

3. Αθήνα, 2-3 Φεβρουαρίου, 2016. Από πλευράς Ε.Κ.Κ.Ε. συμμετείχαν οι Διευθύντριες Ερευνών, Ιωάννα Τσίγκανου και Μαρία Θανοπούλου.

δίου. Στην παρούσα μελέτη εκτίθενται τα βασικά πορίσματα του έργου στη βάση προκαταρκτικών αναλύσεων. Ο όγκος του υλικού επιτρέπει σε δεύτερο χρόνο επιπλέον επεξεργασίες και αναλύσεις από κάθε ενδιαφερόμενο.

Σε όλα τα στάδια του ερευνητικού έργου υλοποιήθηκαν συχνές συναντήσεις εργασίας, εργασίες ενημέρωσης και εκπαίδευσης των εξωτερικών συνεργατών και συνεντευκτών του έργου, καθώς και συναντήσεις εσωτερικής αξιολόγησης και αποτίμησης των σταδίων υλοποίησης των ερευνών πεδίου του έργου. Οι συναντήσεις αυτές διενεργήθηκαν με τη συμμετοχή όλων των συντελεστών του έργου, δηλαδή, τόσο με τα μέλη της ομάδας έργου του Ε.Κ.Κ.Ε. όσο και με τους εξωτερικούς συνεργάτες.⁴

Το έργο υλοποιήθηκε υπό την γενική επιστημονική ευθύνη της Διευθύντριας Ερευνών του Ε.Κ.Κ.Ε. Ιωάννας Τσίγκανου. Από πλευράς Ε.Κ.Κ.Ε. στο έργο συμμετείχαν οι Διευθύντριες Ερευνών Μαρία Θανοπούλου (υπεύθυνη σχεδιασμού εργαλείων ποιοτικών ερευνών) και Ιωάννα Παπαθανασίου (υπεύθυνη διεξαγωγής της ποιοτικής έρευνας στην Κρήτη) και οι Ερευνήτριες: Χαρά Στρατουδάκη (υπεύθυνη σχεδιασμού και διεξαγωγής της ομάδας εστιασμένης συζήτησης με ειδικούς εμπειρογνώμονες σε θέματα ενέργειας και συμμετοχή στο σχεδιασμό του ερωτηματολογίου της ποσοτικής έρευνας), Μανίνα Κακεπάκη (συμμετοχή στο σχεδιασμό του ερωτηματολογίου της ποσοτικής έρευνας), Κατερίνα Ηλιού (συνυπεύθυνη σχεδιασμού και διεξαγωγής της ομάδας εστιασμένης συζήτησης με στελέχη ιδιωτικών εταιρειών – παροχών ενέργειας και συμμετοχή στο σχεδιασμό του ερωτηματολογίου της ποσοτικής έρευνας), Χριστίνα Βαρουξή (υπεύθυνη σχεδιασμού και διεξαγωγής της ομάδας εστιασμένης συζήτησης με εκπροσώπους περιβαλλοντικών οργανώσεων που δραστηριοποιούνται σε επίπεδο επικράτειας και συμμετοχή στο σχεδιασμό του ερωτηματολογίου της ποσοτικής έρευνας), Ναταλία Σπυροπούλου (υπεύθυνη σχεδιασμού και διεξαγωγής της ομάδας εστιασμένης συζήτησης με εκπροσώπους φορέων του Κράτους με αρμοδιότητα σε θέματα ενέργειας, συμμετοχή στο σχεδιασμό του ερωτηματολογίου της ποσοτικής έρευνας και συμμετοχή στην εποπτεία διεξαγωγής της ποσοτικής έρευνας), Κατερίνα

4. Ενδεικτικά αναφέρουμε την ομιλία του Καθηγητή Ι. Καρέλα στις 25/1/2016, στο Ε.Κ.Κ.Ε.

Βεζυργιάνη (συνυπεύθυνη σχεδιασμού και διεξαγωγής της ομάδας εστιασμένης συζήτησης με στελέχη ιδιωτικών εταιρειών – παροχέων ενέργειας και συμμετοχή στο σχεδιασμό του ερωτηματολογίου της ποσοτικής έρευνας). Στο έργο παρέιχαν σημαντική υποστήριξη τα μέλη του επιστημονικού προσωπικού του Ε.Κ.Κ.Ε., Ελένη Δρόση και Ντίνα Δήμου.

Το ερευνητικό έργο υλοποιήθηκε με τη σημαντική συμβολή των: Ρ. Κιντή (υπεύθυνη συντονισμού των συνολικών διαχειριστικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων του έργου, υπεύθυνη διεξαγωγής της ποιοτικής έρευνας στις περιοχές του Λαυρίου, Λάδωνα και της Πάρου), Α. Υφαντή (υπεύθυνη διεξαγωγής ποιοτικής έρευνας στην Πτολεμαΐδα), Ευ. Χαϊνά (υπεύθυνου διεξαγωγής ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας στις περιοχές της Ευβοίας (με επίκεντρο το Αλιβέρι και την Κάρυστο) και Βοιωτίας (με επίκεντρο τη Θήβα). Σημαντική ήταν η συμβολή των ερευνητών πεδίου στην Πτολεμαΐδα και τη Μεγαλόπολη, Π. Τσιτσιπά, Π. Καμπουράκη, Ε. Κουτσιούμπα, Δ. Ραϊδού και Α. Ταμπάκη. Η ποσοτική έρευνα του έργου, τέλος, υλοποιήθηκε με τη σημαντική συμμετοχή και συμβολή των εκπαιδευόμενων ερευνητών και μεταπτυχιακών φοιτητών Παντείου Παν/μίου (ΠΜΣ Εγκληματολογίας, τομέας Κοινωνιολογίας): Ι. Αθανασάκη, Α. Γεώργα, Γ. Γιακουβάκη, Α. Γιαννοπούλου, Τ. Καρυδάκη, Σ. Μπιρμπάκου, Α. Πεπόνη, Χ. Σπλιωτοπούλου, Ε. Φλεριανού.

Το συνολικό ερευνητικό εγχείρημα απέδωσε σημαντικούς καρπούς υλικού και κειμένων: Εκπονήθηκαν δύο (2) μελέτες για τις ενεργειακές πηγές στην Ελλάδα και τις δυνατότητες αξιοποίησής τους και για τις οικονομικές επιπτώσεις στις τοπικές κοινωνίες από την εγκατάσταση και λειτουργία πηγών ενέργειας στη βάση προϋπάρχουσας γνώσης. Πραγματοποιήθηκαν τέσσερις (4) ομάδες εστιασμένης συζήτησης, με 32 συμμετέχοντες συνολικά, συντάχθηκαν τέσσερις εκθέσεις απομαγνητοφώνησης των λεχθέντων και εκπονήθηκαν σχετικές Εκθέσεις Τεκμηρίωσης και Συμπερασμάτων. Διεξήχθη ποσοτική έρευνα στις περιοχές: Πτολεμαΐδα, Μεγαλόπολη, σύμπλεγμα Ευβοίας – Στερεάς Ελλάδας (Κάρυστος, Αλιβέρι, Θήβα), Λάδωνας, Κερασίνη, Λαύριο. Πραγματοποιήθηκαν συνολικά 1.138 συνεντεύξεις πρόσωπο με πρόσωπο στη βάση προ-δομημένου ερωτηματολογίου. Στο πλαίσιο υλοποίησης της ποιοτικής έρευνας (των μελετών περίπτωσης) του έργου διεξήχθησαν 86 προσωπικές συνεντεύξεις με προνομιούχους

πληροφορητές στις περιοχές έρευνας (Πτολεμαΐδα, Μεγαλόπολη, σύμπλεγμα Ευβοίας – Στερεάς Ελλάδας (Κάρυστος, Αλιβέρι, Θήβα), Λάδωνας, Λαύριο, Κρήτη, Πάρος) και εκπονήθηκαν σχετικές Εκθέσεις Τεκμηρίωσης και Συμπερασμάτων των ποιοτικών ερευνών.

Η δομή της παρούσας μελέτης

Το υλικό που συγκεντρώθηκε κατά την υλοποίηση του ερευνητικού έργου είναι εξαιρετικά πλούσιο και εκτενές. Ως εκ τούτου δεν είναι δυνατόν να παρουσιαστεί στο σύνολό του στην παρούσα μελέτη. Η επιλογή των κειμένων που συμπεριλαμβάνονται στον ανά χείρας τόμο διενεργήθηκε με βάση τα ακόλουθα κριτήρια:

α) Να προσδίδεται το στίγμα της κοινωνιολογικής οπτικής σε ένα θέμα (το πεδίο της ενέργειας), το οποίο σχεδόν *μονοπωλιακά* μελετάται από πειθαρχίες θετικών επιστημών.

β) Να αποδίδεται η συμβολή και η σημασία της διεπιστημονικής συγκρότησης ενός επιστημονικού αντικειμένου με τη σύζευξη διεπιστημονικών προσεγγίσεων και μελέτης του επιστητού.

γ) Να αποκαλύπτεται το εύρος της ερευνητικής προσπάθειας έστω και με την παρουσίαση συγκεκριμένων όψεων των όσων μελετήθηκαν.

δ) Να μπορεί ο αναγνώστης να αντιληφθεί την εξέλιξη του ερευνητικού σχεδίου και να κατανοήσει την ερευνητική στρατηγική.

Η διάρθρωση των επιμέρους κεφαλαίων της μελέτης βασίστηκε κυρίως στην ικανοποίηση των δύο τελευταίων κριτηρίων. Έτσι, σε ένα πρώτο τμήμα, ανακωδικοποιούνται οι διαθέσιμες πληροφορίες για την ενεργειακή βάση και τις δυνατότητες της χώρας, και η γνώση που προκύπτει από εκτεταμένη βιβλιογραφική επισκόπηση. Θεωρήσεις εντοπίζονται, ευρήματα ελέγχονται, πορίσματα επαναξιολογούνται. Στη συνέχεια ο λόγος των ειδικών, των πρωταγωνιστών και των *προνομακών παικτών* στο πεδίο της ενέργειας, οι επιστημονικές και ρυθμιστικές απόψεις που έχουν διατυπωθεί τόσο σε επίπεδο θεωρίας όσο και πρακτικών εντοπίζονται, αποσαφηνίζονται και αξιοποιούνται. Η περιπλάνηση αυτή είχε ως αποτέλεσμα και τον εννοιολογικό επικαθορισμό των μεγαλύτερων διακυβευμάτων, το οποίο αποτέλεσε απαραίτητο εργαλείο και προϋπόθεση για τη συνέχεια της διερεύνησης.

Με μεγαλύτερη λεπτομέρεια παρατίθεται και εξετάζεται η εμπειρική εξακρίβωση των διακυβευμάτων αυτών, οι αντιλήψεις και οι σχετικές στάσεις και πρακτικές των πολιτών, οι πεποιθήσεις και οι δοξασίες του κοινού και των θεσμικών παραγόντων των τοπικών κοινωνιών με δεδομένα τόσο ποσοτικής όσο και, κυρίως, ποιοτικής υφής. Ιδιαίτερη μέριμνα αποδίδεται στην αποκωδικοποίηση των απαντήσεων των τοπικών κοινωνιών στην ενεργειακή πολιτική του Κράτους. Η αποκωδικοποίηση αυτή συναρτάται με τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές και πολιτικές προεκτάσεις των κρατικών παρεμβάσεων σε τοπικό επίπεδο.

Παρά τον κυρίαρχο προσανατολισμό του έργου προς την κατεύθυνση της διενέργειας βασικών ερευνών πεδίου, η ερευνητική μας προσπάθεια συνδυάζει και τον εφαρμοσμένο χαρακτήρα της αξιολόγησης και αποτίμησης των συναφών στρατηγικών όρων άσκησης πολιτικής στο πεδίο της ενέργειας, καθώς και των προτάσεων αναθεώρησης ή χάραξης νέων μέτρων και ειδικότερων και γενικότερων δράσεων άσκησης συναφούς πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό παρέχεται ευρεία δυνατότητα χρήσης των αποτελεσμάτων του έργου:

α) Η θεωρητική πραγμάτευση του θέματος προτείνει τις θεωρητικές ανάγκες δόμησης ενός εργαλείου ικανού να ερμηνεύσει τα υπό συζήτηση κοινωνικά φαινόμενα, στάσεις και πρακτικές στη βάση της κοινωνιολογικής οπτικής και της διεπιστημονικής διερεύνησης.

β) Η εμπειρική διερεύνηση με τη βοήθεια και των θεωρητικών ερμηνευτικών εργαλείων αποκωδικοποιεί το βασικό ιστό της σύγχρονης ελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας μέσα στην οποία ανιχνεύονται και αναδεικνύονται ως δομικά στοιχεία οι επιπτώσεις από την εγκατάσταση και λειτουργία συμβατικών και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, κυρίως, αναφορικά με την υιοθέτηση αλλαγών στο παραγωγικό μοντέλο σε τοπικό επίπεδο.

γ) Η παρουσίαση των ερευνητικών δεδομένων αποτελεί 1) τεκμήριο, όσον αφορά τον τρόπο ερμηνείας τους, 2) εφόδιο για άλλες ερμηνείες και πορίσματα, 3) σημαντικό ερέθισμα για περαιτέρω αναζητήσεις.

δ) Η διατύπωση των προτάσεων, αναδεικνύει προοπτικές και δυνατότητες για περαιτέρω εξειδικευμένες αναζητήσεις, πρακτικές και πολιτικές στο πεδίο της ενέργειας.

Τα συμπεράσματα του έργου φιλοδοξούν να στρέψουν την προσοχή των αρμοδίων σε μια εμπειρικά τεκμηριωμένη χάραξη και άσκηση

της πολιτικής για θέματα ενέργειας προσαρμοσμένης στις ανάγκες, τις προσδοκίες και τις ανησυχίες των τοπικών κοινωνιών και να αναδείξουν τα πραγματικά διακυβεύματα κατά την υιοθέτηση των κρατικών πολιτικών στο πεδίο της ενέργειας.

Ειδικότερα, η μελέτη δομείται σε τέσσερα διακριτά μέρη. Το πρώτο μέρος με τον τίτλο «Προοίμιο» αφορά τα αποτελέσματα των προκαταρκτικών ερευνητικών δράσεων του έργου τα οποία συνιστούν τμήματα της θεωρητικής και βιβλιογραφικής τεκμηρίωσης της μελέτης. Έτσι, στο πρώτο κεφάλαιο οι Δ. Γιαννακόπουλος, Χ. Χατζηλάου, Ι. Δολιανίτης, Ν. Πλυτάς και Σ. Καρέλλας αποτυπώνουν τον *ενεργειακό χάρτη* της χώρας, ενώ στο δεύτερο κεφάλαιο του προοιμίου, οι ίδιοι ως άνω συγγραφείς, εκθέτουν την κτηθείσα γνώση ως προς τις *κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις από την εγκατάσταση και λειτουργία συμβατικών και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας*. Το δεύτερο μέρος με τον τίτλο «Πρόερευνα», αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια που παρουσιάζουν συνοπτικά τις τέσσερις προκαταρκτικές ποιοτικές διερευνήσεις του έργου με τη χρήση της τεχνικής των ομάδων εστιασμένης συνέντευξης/συζήτησης. Στο πρώτο κεφάλαιο του τμήματος αυτού της μελέτης οι Ι. Τσίγκανου και Ν. Σπυροπούλου εκθέτουν τα αποτελέσματα της ποιοτικής διερεύνησης των προτεραιοτήτων και της στρατηγικής του κράτους στο πεδίο της ενέργειας. Στο δεύτερο κεφάλαιο η Χ. Στρατουδάκη αναλύει τον λόγο των ειδικών αναφορικά με τις κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις του ενεργειακού σχεδιασμού της χώρας. Στο τρίτο κεφάλαιο οι Κ. Ηλιού και Κ. Βεζυργιάννη αναφέρονται στις αντιλήψεις και αντιρρήσεις καθώς και στα εμπόδια και τις δυσκολίες δραστηριοποίησης ιδιωτών επενδυτών στο πεδίο της ενέργειας. Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο του δεύτερου τμήματος της μελέτης η Χ. Βαρουξή ασχολείται με το ζήτημα της ενέργειας σε σχέση με το κλίμα και το περιβάλλον, και στο πλαίσιο αυτό συνθέτει τις θέσεις των περιβαλλοντικών οργανώσεων για τις πηγές συμβατικής και ανανεώσιμης ενέργειας στην Ελλάδα. Το τρίτο μέρος της μελέτης είναι αφιερωμένο σε μια συνοπτική πρώτη ανάγνωση του πλούσιου εμπειρικού υλικού που προέκυψε από τη διενέργεια της ποσοτικής έρευνας του έργου σε επίπεδο επικράτειας με τη συμμετοχή όλων των συντελεστών του έργου και διαρθρώνεται σε δύο επιμέρους κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στην εμπειρική διερεύνηση των κοινωνικο-οικονομικών επιπτώσεων από την εγκατάσταση και λειτουργία συμβατικών και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας

σε τοπικό επίπεδο και το δεύτερο κεφάλαιο, στην προστασία δικαιωμάτων και έννομων αγαθών κατά την εγκατάσταση και λειτουργία συμβατικών και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Το τέταρτο τμήμα της μελέτης περιέχει παραδειγματικές μελέτες περίπτωσης οι οποίες εκπονήθηκαν κατά τη διάρκεια του έργου. Η επιλογή της διενέργειας των μελετών αυτών υπαγορεύτηκε από την ανάγκη της σε βάθος μελέτης του αντικειμένου του έργου σε ενεργοφόρες περιοχές με διαφορετικά ενεργειακά χαρακτηριστικά ή με διαφοροποιημένη σύνθεση ενεργειακών χαρακτηριστικών. Ως εκ τούτου, οι μελέτες περίπτωσης, οι οποίες συμπεριλαμβάνονται στον ανά χείρας τόμο επιχειρούν να αποκαλύψουν τα διακυβεύματα από την εγκατάσταση και λειτουργία συμβατικών και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας για τις τοπικές κοινωνίες στη συγχρονία και τη διαχρονία υπό το πρίσμα και των ενεργειακών χαρακτηριστικών κάθε τόπου. Έτσι, η Α. Υφαντή αναφέρεται στη *μονοκαλλιέργεια του λιγνίτη* αξιοποιώντας την περίπτωση της περιοχής της Πτολεμαΐδας. Η Ρ. Κιντή διερευνά μια *παραδοσιακή μορφή ενέργειας* με ειδική αναφορά στην περίπτωση του Λάδωνα. Η Ι. Παπαθανασίου εισάγει τον προβληματισμό γύρω από το ζήτημα της *ενεργειακής ζήτησης και των κοινωνικο-οικονομικών επιπτώσεων μιας άναρχης ανάπτυξης* στη βάση του παραδείγματος της Κρήτης. Η Ρ. Κιντή εξετάζει τη *συνύπαρξη συμβατικών και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας* στην παραδειγματική περιοχή της νήσου Πάρου. Τέλος, η Ι. Τσίγκανου μελετά την περίπτωση της Μεγαλόπολης *στα πρόθυρα της μετάβασης στη μεταλιγνιτική εποχή*. Η μελέτη ολοκληρώνεται με την προσθήκη μιας πρότασης μετάβασης στη μεταλιγνιτική εποχή των Έ. Κασσελούρη και Γ. Γεωργακάκη, οι οποίες υποδεικνύουν όρους *μεταλλαγής ενός λιγνιτικού παραγωγικού τοπίου* με ειδική αναφορά στην περίπτωση της Μεγαλόπολης.⁵

5. Στο σημείο αυτό να σημειώσουμε ότι ανάλογη πρόταση έχει διατυπωθεί και για την περίπτωση της Πτολεμαΐδας. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ΕΛΛΑΔΑ 04.06.2017, «Διαδρομές σε υποβαθμισμένα τοπία» της Τζίνας Σωτηροπούλου: «Τρεις αρχιτέκτονες, με σπουδές αρχιτεκτονικής στο ΕΜΠ και μεταπτυχιακούς τίτλους Αρχιτεκτονικής Τοπίου στην Βαρκελώνη, η Κατερίνα Ανδρίτσου, η Πανίτα Καραμανέα και ο Θανάσης Πολυζωίδης, συγκροτούν τους Τοπίο7. Νεοσύστατη ομάδα κέρδισε τα πρώτα βραβεία σε δύο από τους πιο σημαντικούς πρόσφατους αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς μεγάλης κλίμακας. Την ανάπλαση και επανάχρηση του πρώην λιγνιτωρυχείου της Δ.Ε.Η. στην Πτολεμαΐδα, με την πρόταση “Οικολογικές διαδρομές” και την αξιοποίηση του πρώην νεκροταφείου Νεάπολης στη Νίκαια ως αστικού πάρκου, με την πρόταση “Ελαστικό όριο”. Δύο έργα που θα αλλάξουν ριζικά τη φυσιογνωμία δύο ιδιαίτερος υποβαθμισμένων “τοπίων”».

Συνοπτικά η μελέτη κατέδειξε ότι η σύγχρονη εθνική ενεργειακή πολιτική καθορίζεται σημαντικά από τα διεθνώς κρατούντα στην παγκοσμιοποιημένη πλέον αγορά ενέργειας και από τους κανόνες λειτουργίας των παντός είδους χρηματιστηρίων αξιών, τιμών και ρύπων. Στο πλαίσιο αυτό η εθνική ενεργειακή πολιτική σχεδιάζεται και υλοποιείται υπό το πρίσμα των επιταγών της ενεργειακής πολιτικής της Ε.Ε. και κινείται προς την κατεύθυνση της *απελευθέρωσης της αγοράς ενέργειας* και την *εντατική διείσδυση των Α.Π.Ε.* στο μείγμα της εγχώριας παραγωγής. Άλλωστε, η *ένταση της προσοχής* στις Α.Π.Ε. συμβαδίζει με την παγκόσμια ανησυχία για την *κλιματική αλλαγή* και συνάδει με την παγκόσμια επένδυση στο πεδίο της *καθαρής ενέργειας*. Ταυτόχρονα, η μεταπολεμική επένδυση στην εκβιομηχάνιση επέτρεψε την εντατική εκμετάλλευση των εγχώριων λιγνιτικών κοιτασμάτων, με το μείγμα παραγωγής στην Ελλάδα σήμερα να στηρίζεται κατά το μεγαλύτερο τμήμα του στην λιγνιτοπαραγωγή. Ο δε εκσυγχρονιστικός επικαθορισμός της δημόσιας εκμετάλλευσης των εγχώριων ενεργειακών πηγών τείνει να επιτρέψει μια επιθετική διείσδυση ιδιωτικών κεφαλαίων. Έτσι, σε επιτελικό επίπεδο διαμορφώνεται ένα πολύπλοκο σχήμα ελέγχου και λειτουργίας της παραγωγής και διανομής της ενέργειας στη χώρα το οποίο, όμως, παρά την πολυπλοκότητά του, λειτουργεί με συνέπεια, διασφαλίζοντας εξαιρετικά ικανοποιητική *ενεργειακή ασφάλεια* και *επάρκεια* για τους Έλληνες καταναλωτές, νοικοκυριά και επιχειρήσεις.⁶

Ωστόσο, ο ανασχεδιασμός και η αναπροσαρμογή της εθνικής ενεργειακής πολιτικής κατά τα διεθνώς και ευρωπαϊκώς κρατούντα επηρέασαν και επηρεάζουν σημαντικά τις ενεργοφόρες περιοχές της χώρας. Οι ενεργοφόρες τοπικές κοινωνίες βρίσκονται σε *αναστάτωση* σε πανελλαδικό επίπεδο. Πρόκειται για *αναστάτωση* που προέρχεται από αβεβαιότητα. Αβεβαιότητα που διαπιστώνεται σε *κοινωνίες σε μετάβαση*. Η ιδιομορφία της ελληνικής περίπτωσης με τη *διασυνδεδεμένη* ηπειρωτική χώρα και τα *ασύνδετα* και ενεργειακά αυτόνομα νησιά, θέτει επιτακτικά το αίτημα της *διασύνδεσης*. Ένα άλλο επιτακτικό διακύβευμα είναι η προστασία της ενέργειας ως δημόσιου αγα-

6. Ευστρατιάδης, Α. Μαμάσης, Ν. Δ. Κουτσογιάννης, Δ. (2007). *Σημειώσεις Διαχείρισης Υδατικών Πόρων - Μέρος 2*, Τομέας Υδατικών Πόρων, Υδραυλικών και Θαλάσσιων Έργων. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

θού. Οι κάτοικοι των ενεργοφόρων τοπικών κοινωνιών, ανεξάρτητα από τον ενεργειακό πόρο που διαθέτουν, στέκονται με επιφύλαξη και σκεπτικισμό απέναντι στη διείσδυση του ιδιωτικού κεφαλαίου και την απώλεια του δημόσιου χαρακτήρα της δημόσιας επιχείρησης ηλεκτρισμού (Δ.Ε.Η.). Οι λιγνιτοφόρες περιοχές ήδη βεβαρυσμένες από μια απρογραμμάτιστη *έξοδο της υπαίθρου*⁷ χωρίς επιστροφή προς τα νεοσυσταθέντα ενεργειακά βιομηχανικά κέντρα των περιοχών αυτών, υποφέρουν σήμερα από μια *υπανάπτυκτη ανάπτυξη*.⁸ Μια ανάπτυξη που επέφερε η εξάρτηση από την μονοκαλλιέργεια του λιγνίτη. Παράλληλα αντιμετωπίζουν με επιφύλαξη την επερχόμενη μεταλιγνιτική εποχή, κατ' επιταγήν του ανασχεδιασμού της ενεργειακής πολιτικής της χώρας και τον αναπροσδιορισμό του μείγματος παραγωγής ενέργειας.

Οι περιοχές με *σχολάζοντα* ή *εφεδρικά* χρησιμοποιούμενα εργοστάσια της Δ.Ε.Η. και απουσία εναλλακτικών μέσων και τρόπων παραγωγής βρίσκονται ήδη σε ένα στάδιο δομικού τύπου υποβάθμισης, φτώχειας και ανεργίας. Σε κάποιες περιπτώσεις οι κάτοικοι των περιοχών αυτών συνιστούν έναν *ιδιάζοντα* τύπο *περιπλανώμενου και εφεδρικού βιομηχανικού εργάτη* ο οποίος αναγκάζεται να ανταποκριθεί στις κατά περίπτωση ανάγκες της παραγωγής της χώρας. Από την άλλη πλευρά, οι περιοχές με δυνατότητα εγκατάστασης Α.Π.Ε. *αντιμετωπίζουν με αμφιθυμία και ανησυχία* την προοπτική αυτή καθώς την αντιλαμβάνονται ως ένα ανταγωνιστικό διακύβευμα για την τουριστική τους ανάπτυξη, την προστασία του φυσικού τους κάλλους και την ποιότητα του περιβάλλοντός τους. Ακόμη και στην περίπτωση της εγκατάστασης και λειτουργίας υδροηλεκτρικών εργοστασίων παραγωγής, μιας *ήπιας μορφής ενέργειας*, η δραστηριοποίηση των ιδιωτών παραγωγών μικρών υδροηλεκτρικών σταθμών συναντά οξείες αντιδράσεις από τους κατοίκους, οι οποίοι στέκονται απέναντι στην *ιδιωτικοποίηση των φυσικών πόρων*. Η έλλειψη εθνικού χωροθετικού σχεδιασμού επί σειρά ετών και η βιαστική διείσδυση των ιδιωτικών κεφαλαίων επέτειναν την καχυποψία των τοπικών κοινωνιών. Από την άλλη πλευρά, η επιβάρυνση του περιβάλλοντος συνιστά για τις τοπικές κοινωνίες *διαρκές*

7. Κατά έκφραση του Τσουκαλά Κ. (1975). *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή*. Αθήνα: Θεμέλιο.

8. Κατά έκφραση του Τσουκαλά Κ. (1975). *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή*. Αθήνα: Θεμέλιο.

και ατιμώρητο έγκλημα και μια από τις «κρίσιμες κληροδοτήσεις του 20^{ου} αιώνα στις κοινωνίες του σήμερα»⁹ (Αλιπράντης, 2014: 63-76).

Στο σημείο αυτό οι επιμελήτριες του παρόντος τόμου και το ερευνητικό προσωπικό του Ε.Κ.Κ.Ε. που συμμετείχε στο έργο επιθυμούμε να ευχαριστήσουμε τη Γ.Γ.Ε.Τ. η οποία με τη χρηματοδότηση που προσέφερε στο Ε.Κ.Κ.Ε. ενθάρρυνε την εκπόνηση του ερευνητικού έργου στο οποίο στηρίζεται ο ανά χείρας τόμος. Οφείλουμε επίσης να ευχαριστήσουμε τον Διευθυντή του Ε.Κ.Κ.Ε. Καθηγητή Νίκο Δεμεριτζή, ο οποίος, ως υπεύθυνος του γενικότερου ερευνητικού προγράμματος στο πλαίσιο του οποίου, όπως προαναφέρθηκε, υλοποιήθηκε και το παρόν έργο για το πεδίο της ενέργειας, μας εμπιστεύτηκε με τη σχετική ευθύνη και την πρωτοβουλία. Επιθυμούμε επίσης να ευχαριστήσουμε το Διοικητικό Συμβούλιο του Ε.Κ.Κ.Ε. που παρείχε την αμέριστη υποστήριξη του και τις υποδομές του Κέντρου για την υλοποίηση της μελέτης.

Η υλοποίηση όμως του ερευνητικού έργου δεν θα είχε διενεργηθεί χωρίς την εξαιρετική συνεργασία όλων των συντελεστών - και των τριάντα ενός/μιας - της ομάδας του έργου. Τους ευχαριστούμε όλους για την εποικοδομητική και δημιουργική τους διάθεση ολόκληρο το διάστημα υλοποίησης του έργου. Ευχαριστούμε, επίσης, τα 32 μέλη των ομάδων εστιασμένης συνέντευξης, οι οποίοι μας καθοδήγησαν αποτελεσματικά στο δαιδαλώδες τοπίο της ενέργειας και των σχετικών με αυτήν πολιτικών και πρακτικών. Τους είμαστε ευγνώμονες για το χρόνο τους, τον οποίο διέθεσαν παραγωγικά για την επίτευξη του επιδιωκόμενου επιστημονικού αποτελέσματος. Τέλος, η ολοκλήρωση του ερευνητικού εγχειρήματος θα ήταν ανέφικτη χωρίς την πρόθυμη συμμετοχή των 86 εκπροσώπων των τοπικών κοινωνιών στις ποιοτικές μας έρευνες και των 1.138 ατόμων που συμμετείχαν στην ποσοτική έρευνα του έργου. Τους ευχαριστούμε όλους θερμά !

Οι επιμελήτριες της έκδοσης

Ιωάννα Τσίγκανου,

Διευθύντρια Ερευνών, Ε.Κ.Κ.Ε.

Ρόνη Κιντή,

Συντονίστρια Ερευνητικού Έργου

9. Αλιπράντης, Ν. (2014). *Κρίσιμες Κληροδοτήσεις του 20^{ου} αιώνα στις Κοινωνίες του Σήμερα*. Αθήνα: Παπαζήσης.

